

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**«КОРЕКЦІЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ТА РОЗУМІННЯ ІНТОНАЦІЙ В
МОВЛЕННІ У ДІТЕЙ ІЗ СИСТЕМНИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ».**

Виконала: здобувачка 2 курсу групи
SoL2–M23z

ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія

Людмила ПОЙДА

Керівник:

Алла СІМКО кандидат психологічних
наук, доцент, старший викладач кафедри
логопедії та спеціальних методик

Рецензент:

Олександр ГУДИМА кандидат
психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та практичної
психології

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ТА ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ РОЗПІЗНАВАННЯ ТА РОЗУМІННЯ ЕМОЦІЙНИХ ІНТОНАЦІЙ В УСНІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	10
1.1. Розпізнавання та розуміння інтонацій в усній комунікації.....	10
1.2. Питання вивчення самостійності у сучасних психолого- педагогічних дослідженнях.....	17
1.3. Розробка проблеми сприйняття соціальних об'єктів у психології дітей із затримкою психічного розвитку.....	26
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ТА РОЗУМІННЯ ЕМОЦІЙНИХ ІНТОНАЦІЙ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	39
2.1. Організація, завдання, методи та методика проведення констатуючого експерименту	39
2.2. Стан розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій у молодших школярів із затримкою психічного розвитку.....	49
2.3. Хід та аналіз результатів констатуючого експерименту....	
РОЗДІЛ 3. КОРЕКЦІЯ РОЗПІЗНАВАННЯ ТА РОЗУМІННЯ ЕМОЦІЙНИХ ІНТОНАЦІЙ У КОМУНІКАЦІЇ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ.....	68
3.1. Мета, завдання та методика формуючого експерименту.....	68
3.2. Динаміка розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій у дітей із затримкою психічного розвитку	84
ВИСНОВКИ.....	94
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96

ВСТУП

Актуальність дослідження. Нині у практиці виховання дітей із затримкою психічного розвитку дедалі більшої гостроти набувають проблеми, пов'язані з удосконаленням їхньої комунікативної поведінки та міжособистісних відносин. Це стимулює пошук нових підходів до подолання непродуктивних способів та прийомів спілкування та взаємодії дітей із затримкою психічного розвитку, до активізації можливостей саморегуляції дитини у взаємодії з соціумом (А. Бандура, О. Вовчик-Блакитна, В. Гаврилькевич, М. Заброцький та ін.).

Оскільки комунікативні процеси багато в чому визначаються рівнем інтерперсонального відображення, соціально-перцептивними вміннями та навичками особистості, то корекція останніх може і має стати одним із пріоритетів у визначенні комплексу педагогічних умов, необхідних для вдосконалення комунікативних умінь дітей із затримкою психічного розвитку. Однак на сьогоднішній день цей аспект особистісних проявів у вказаному вигляді дизонтогенезу все ще залишається маловивченим. У наявних дослідженнях насамперед розкривається негативний вплив деформації емоційно-вольової сфери на міжособистісне сприйняття дітей із ЗПР з системними порушеннями мовлення, висвітлюються особливості окремих навичок соціальної перцепції; описуються рівні рефлексії та здатність до винесення оціночних суджень у проблемних ситуаціях; характеризуються можливості ідентифікації експресії за зображеннями (піктограм, картин, фото, малюнків), а також через вербальний образ; описуються рівні емпатії та децентрації (І. Андрєєва, Ю. Галецька, Н. Журавльова, Т. Кириленко, О. Кононко, А. Сімко та ін.). До невивченого в цій сфері слід віднести здатність дітей із затримкою психічного розвитку, які мають системні порушення мовлення до соціальної ідентифікації та інтерпретації людських якостей з їх невербальною поведінкою, у тому числі й до розпізнавання та розуміння емоцій за голосом та інтонаціями мови. Тим часом,

психолінгвістичні та психолого-педагогічні дослідження дають підстави для постановки питання про принципову здатність різних категорій дітей із ЗПР до розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій, і, відповідно для розробки методичної системи формування та корекції зазначеного вміння.

Розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій є складним процесом: його становлення відбувається у дошкільному дитинстві, удосконалюється ж він протягом усього життя людини.

Можна вважати встановленим, що збереження слухового сприйняття ще не визначає розпізнавання емоційних інтонацій, оскільки просодичні ознаки, якими характеризуються акустичні сигнали емотивної поведінки, «переважно двозначні». Розвиток процесів розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій визначається не так удосконаленням слухового гнозису, що забезпечує пасивне сприйняття мовного стимулу, як ускладненням активної діяльності слухача, що дозволяє йому на додаток до вхідного акустичного сигналу використовувати різні джерела інформації. До останніх дослідники відносять ситуацію, контекст, структуру мови, невербальні орієнтири, попередній досвід слухача і т.д. (Н. Гаврилова, М. Жінкін, Т. Кириленко, О. Ткач та ін.). У зв'язку з розширенням індивідуального аудиторського досвіду вдосконалюється другосигнальна система мовних узагальнень, що обумовлює адекватне відображення конотативного значення мовних інтонацій у вигляді мовного означення. У психолінгвістичних дослідженнях відзначається також той факт, що характеристики розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій мають індивідуально-типологічну варіативність, що є функцією від особливостей особистості, що розпізнає його як суб'єкта спілкування.

При нормальному психічному розвитку правильне розуміння емоційно значимої інформації, що міститься у голосі людини, яка говорить, з'являється вже до 7 років, причому з віком відзначається закономірне зростання зазначеної здібності. Оскільки затриманий психічний розвиток підпорядковується тим самим законам, як і нормальний, то до молодшого

шкільного віку в дітей із ЗПР вміння розпізнавати і розуміти емоційні інтонації у принципі має бути сформованим. Разом з тим, наявний масив психологічних та психолінгвістичних даних дозволяє припустити несприятливий вплив специфіки соціальної перцепції дітей із затримкою психічного розвитку на розпізнавання та розуміння ними емоційних інтонацій.

Відносна безпека інтелектуального компонента соціально-перцептивних здібностей дітей із затримкою психічного розвитку, наявність у них найнеобхідніших узагальнених знань про людину, порівняльна безпека передумов пізнавальної діяльності та її включеність у процес міжособистісного сприйняття та розуміння дозволяють говорити про достатній потенціал можливостей дітей із ЗПР з системними порушеннями мовлення для розвитку вміння розпізнавати та розуміти емоційні інтонації.

Вважаємо, що виявлення особливостей розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій у дітей із ЗПР і побудований з їх урахуванням процес формування та корекції може зробити істотний внесок у розвиток здатності дітей до правильного емоційного відгуку на емоційно-модальні конотації, що містяться в інтонації, чуйного ставлення до всіх переданих в ній нюансів сенсу. Формування у дітей соціально-перцептивної «чутливості» до відображення особистісних якостей, вміння інтерпретувати виражені зовнішніми засобами внутрішні стани людини сприятиме активізації їхньої взаємодії з навколишнім соціальним середовищем.

Виходячи з цього, ми вважали за доцільне ввести в навчально-виховний процес комплекс завдань і вправ, орієнтований на розвиток і корекцію у молодших школярів із ЗПР вміння розуміти інформацію, що передається за допомогою емоційних інтонацій.

Соціальна значимість, недостатня теоретична та практична розробленість зазначеної проблеми зумовили вибір теми цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Магістерське дослідження виконано відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти,

психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка «Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти».

Мета дослідження – особливості психолого-педагогічних основ формування та корекції розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій у дітей із затримкою психічного розвитку з системними порушеннями мовлення.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

1. Теоретичний аналіз лінгвістичної та психологічної літератури з проблеми дослідження.

2. Експериментальне вивчення змістовних характеристик розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій дітьми із ЗПР молодшого шкільного віку, динаміки цих характеристик, які обумовлені зміною умов розпізнавання.

3. Розробка методичної системи формування та корекції вміння розпізнавати та розуміти емоційні інтонації у молодших школярів із ЗПР з системними порушеннями мовлення та перевірка її ефективності.

Об'єкт дослідження – процес розпізнавання та розуміння інтонацій молодшими школярами із затримкою психічного розвитку з системними порушеннями мовлення.

Предмет дослідження – педагогічна корекція розпізнавання та розуміння інтонаційного вираження емоцій у молодших школярів із затримкою психічного розвитку з системними порушеннями мовлення.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовувались методи теоретичного та емпіричного дослідження:

- *теоретичні*: аналіз, синтез, порівняння, узагальнення наукової літератури з досліджуваної проблеми, метод моделювання та ін.;
- *емпіричні*: спостереження (пряме, опосередковане), тестування та опитування (анкетування), експеримент;

- *математичні*: кількісний та якісний аналіз отриманих результатів.

Гіпотеза дослідження: діти із затримкою психічного розвитку з системними порушеннями мовлення володіють достатньою мірою вмінням розпізнавати й розуміти емоційні інтонації. Рівень сформованості в них зазначеного вміння може бути зіставленим з рівнем, які демонструють діти з типовим розвитком.

База дослідження. Дослідження проводилось протягом 2023-2024 н.р. на базі комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний центр» Міжгірської селищної ради та комунальної установи «Вільшанський дитячий будинок-інтернат» Закарпатської обласної ради, Міжгірський ліцей №1 Міжгірської селищної ради, Міжгірський ліцей № 2 імені Августина Волошина Міжгірської селищної ради.

Теоретичною основою дослідження є:

1. Лінгвістичні дослідження інтонації як складного суперсегментного явища та його функцій.
2. Лінгвістичні та психолінгвістичні дослідження розпізнання та розуміння мовних інтонацій.
3. Дослідження проблем соціальної перцепції дітей із затримкою психічного розвитку.
4. Психолінгвістичні та психолого-педагогічні дослідження розвитку інтонаційного компонента мовної здібності.

Наукова новизна дослідження полягає в наступному:

- визначено індивідуальні та типологічні відмінності у різних категоріях дітей із затримкою психічного розвитку в розпізнаванні та розумінні емоційних контекстів мовних інтонацій, що виражають гнів, смуток, радість, страх, здивування, ніжність та нейтральний стан за показниками виразності та структури емоційного слуху;

- дано аналіз динаміки показників розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій дітьми із затримкою психічного розвитку, що супроводжує привнесення до контексту розпізнавання додаткових опорних моментів:

міміки, мовної ситуації, списку слів-назв емоцій.

- дано психолого-психолінгвістичне обґрунтування методичних рекомендацій щодо формування та корекції вміння розпізнавати та розуміти емоційні інтонації у дітей із затримкою психічного розвитку.

Теоретична значимість дослідження полягає в тому, що розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій у дітей із затримкою психічного розвитку вперше розглядається як самостійна дослідницька проблема корекційної педагогіки. Експериментально виявлені особливості володіння зазначеним умінням у дітей із ЗПР з системними порушеннями мовлення та доповнюють уявлення про закономірності розвитку соціально-перцептивних процесів у дітей даної категорії та є підставою для реалізації корекційно-виховного процесу, спрямованого на формування постійної орієнтації на відображення дітьми самопочуття іншої людини, розвиток почуття причетності до її душевно-духовного життя. Виявлені особливості розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій можуть бути враховані при вдосконаленні існуючих підходів до виховання дітей із затримкою психічного розвитку з системними порушеннями мовлення на практиці сучасної спеціальної освіти.

Практична значимість дослідження у тому, що його результати можна використовувати педагогами, психологами, вихователями, тобто усіма тими фахівцями, чия сфера діяльності пов'язана з соціальним вихованням дітей із ЗПР з системними порушеннями мовлення. Розроблений комплекс завдань і вправ, орієнтований на розвиток уміння розуміти емоційні стани людей за голосом та інтонаціям їх промови, можна впровадити у навчально-виховний процес. Крім того, експериментальна методика корекції розпізнавання розуміння емоційних інтонацій в цілому може бути використана як компонент програми, націленої на оптимізацію оціночної діяльності дітей, пов'язаної з аналізом вербальних та невербальних засобів вираження емоційних станів людини, на формування навичок ціннісно-рефлексивної поведінки.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювалися та отримали схвалення на *IX Міжнародній науково-*

практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі», 15 лютого 2024 р., м. Кам'янець-Подільський, Україна; *X Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи»* на пошану професора Шинкарюка А.І., 29 жовтня 2024 р., м. Кам'янець-Подільський, Україна.

Публікації. Основні результати дослідження висвітленні у тезах:

1. Сімко А.В., Пойда Л.С. Функціональний аналіз інтонації в лінгвістиці та психології. *Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі* : матеріали IX міжнародної науково-практичної конференції, 15 лютого 2024 р. / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2024. С.41–43.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Повний обсяг роботи складає 101 сторінка.

ВИСНОВКИ

1. Встановлено та науково обґрунтовано основні напрями дослідження розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій у дітей із ЗПР, відповідно до яких основою змістовного аналізу успішності розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій стала оцінка виразності емоційного слуху та структури емоційного слуху зі зіставленням даних, отриманих на вибірках випробуваних розрізняються статтю, генезом затримки психічного розвитку, характером мікросоціальних та мікропедагогічних умов життя досліджуваних.

2. Результати констатуючого експерименту показали доступність розпізнавання та розуміння емоцій щодо інтонації дітям із ЗПР 10-12 років. Були виявлені статистично достовірні відмінності за показниками емоційного слуху у вибірках досліджуваних, що відрізняються генезом затримки психічного розвитку: так, більш розвиненим емоційним слухом мають діти із ЗПР конституційного походження (73,7 % проти 64,5 % у дітей із ЗПР церебро-органічного походження) .

3. Всі діти з ЗПР виявили здатність до розпізнавання з високою ймовірністю досить широкого «репертуару» емоційних контекстів (4-5 років), що свідчить про якісне розмаїття емоцій, присутніх у їхньому емоційному досвіді.

4. З метою виявлення специфіки розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій дітьми з ЗПР було проведено зіставлення особливостей перебігу зазначеного процесу у дітей даної категорії з сприйняттям емоційних інтонацій у дітей молодшої вікової групи, що нормально розвиваються (9-10 років). Порівняльний аналіз виявив збіг показників вираження емоційного слуху, що підтвердило гіпотезу про можливу відповідність показників розпізнавання емоційних інтонацій дітьми із ЗПР показниками молодшої вікової норми.

5. На основі виявлення особливостей розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій дітьми із ЗПР було розроблено методичну систему

корекції вміння розпізнавати та розуміти емоційні інтонації у молодших школярів із ЗПР.

6. Порівняння розпізнавання та розуміння емоційних контекстів мовних інтонацій дітьми із ЗПР, які брали участь у навчальному експерименті та їх однолітками з контрольної групи, виявило позитивну динаміку у розвитку зазначеної здатності у дітей із ЗПР експериментальної групи.

7. Робота з корекції розпізнавання та розуміння емоційних інтонацій спрямовано формування в дітей із ЗПР постійної орієнтації на самопочуття інших людей, вміння визначати за зовнішніми ознаками внутрішній стан людини, що необхідно для активізації їх ціннісно-рефлексивної поведінки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артемов В. А. О взаимоотношении физических свойств, воспринимаемых качеств, языковых значений и смыслового содержания речи Вопросы психологии. 1960. №3. С. 99–105.
2. Бажин Е. Ф., Корнева Т. Е., Эткинд А. М. Исследование образного уровня восприятия эмоций (на примере аудиовизуального соответствия). Психологический журнал. Луганск, 1981. № 4. С.81–84.
3. Богущ А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія. Київ : Видавничий дім «Слово», 2004. 374 с.
4. Богущ А. М., Горіна Ж. Д., Кисельова О. І, Трифонова О. С., Черкасов М. П. Формування мовної особистості на різних вікових етапах : монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 272 с.
5. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте: Психологическое исследование. Просвещение, 1968. 464 с.
6. Бєлова О. Б. Характеристика особливостей розвитку психічних процесів у дітей з нормальним та порушеним мовленнєвим розвитком. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. 2010. С. 92–100.
7. Борова В. Є. Виховання інтонаційної виразності мовлення дітей із недоліками звуковимови. Наука і освіта. 2011. № 4. С. 111–122.
8. Висковатова Т. П. Проблема генезиса, диагностики и психолого-педагогической коррекции задержки психического развития у детей (на примере неблагоприятного влияния природных и антропогенных факторов): 19.00.08. : дис. ... д-ра психол. наук. Одесса, 1997. 562 с.
9. Вовчик-Блакитна О. О. Сучасний дошкільник : особливості емоційного розвитку. Обдарована дитина. 2007. №4. С. 8–10.
10. Выготский Л. С. Мышление и речь. Собр. соч. : В 6-ти т. Т. 2. Москва : Просвещение, 1982. С. 53–61.
11. Воронин С. В. Основы фоносемантики. Луганск : ЛГУ, 1982. 244 с.

12. Гаврилова Н. С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей : монографія. Кам'янець-Подільський : Друк-Сервіс, 2011. 200 с.

13. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Сер. соціально-педагогічна. Вип. XX : у 2-х ч., ч.1 / за ред. О.В. Гаврилова, В.І. Співака. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2012. С. 293–315.

14. Галецька Ю. В. Особливості використання піктограм в практиці спеціальних дошкільних закладів Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. 2013. С. 33–35.

15. Гаврилькевич В. К. Методи та методики дослідження особливостей емоційної саморегуляції дорослих із ішемічною патологією серця. Теоретичні і прикладні проблеми психології : збірник наукових праць. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2009. № 1(21). С. 53–61.

16. Горбунов Н. П., Хамадиярова Т. А. Валеологический подход к оценке реакции организма на физические нагрузки у школьников с задержкой психического развития. Физическая культура : научно-методический журнал. 2000. №1. С. 22–27.

17. Діагностика психічного розвитку дітей раннього віку : методичні рекомендації / Укл. Н. В. Карпенко. Київ : ІЗМН, 1996. 60 с.

18. Діти з затримкою психічного розвитку; під ред. Т. А. Власовой, В. І. Лубовського, Н.А. Ципіной. Педагогіка, 1984. С. 34–112.

19. Енциклопедія діагностичних методик щодо з'ясування стану розвитку дітей раннього віку. Дайджест 1 [Упор. Крутій К.Л.]. Запоріжжя : ТОВ «ЛПКС», 2006. 152 с.

20. Желязкова В. В. Семантика : теорія і практика : навч.-метод. посіб. для студ. («Прикладна лінгвістика»). Миколаїв : Іліон, 2018. 180 с.

21. Жинкин Н. И. Взаимоотношение компонентов интонации в речи и в музыке. предисл. и коммент. С. И. Гиндина. Проблемы структурной лингвистики, 1982. Москва : Наука, 1984. С. 137–149.
22. Жинкин Н. И. Механизм регулирования сегментарных и просодических компонентов языка и речи. Язык – речь-творчество. Избр. Труды). Москва : Лабиринт, 1998. С. 43–52.
23. Жинкин Н. И. Некоторые положения для построения модели коммуникативной системы человека. Язык–речь–творчество. Избр. труды. Москва : Лабиринт, 1998. С. 163–167.
24. Журавльова Л. П. Психологія емпатії : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2007. 328 с.
25. Заброцький М. М. Основи вікової психології : навчальний посібник. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2006. 256 с.
26. Зиндер Л. Р. Просодика. Интонация. Общая фонетика. Высшая школа, 1979. С. 245–280.
27. Ілляшенко Т. Д., Бастун Н. А., Сак Т. В. Діти із затримкою психічного розвитку та їх навчання. Київ : ІЗМН, 1997. 128 с.
28. Кириленко Т. С. Психологія : емоційна сфера особистості. Київ : Либідь, 2007. 256 с.
29. Коваль-Бардаш Л. В., Компанець Н. М. Включення дітей з особливими освітніми потребами у соціальне середовище: особливості формування комунікації та подолання поведінкових розладів. Навчально-метод. посібник. Київ : Астарта, 2020. 37 с.
30. Компанець Н. М. Психолого-педагогічний супровід дітей з порушеннями емоційно-вольової сфери Науково-методичний посібник. Актуальна освіта. Київ : Україна, 2023. 120 с.
31. Коврига Н. В. Стресозахисна та адаптивна функції емоційного інтелекту : автореф. ... дис. канд. психол. наук: 19.00.01. Київ : 2003. 20 с.

32. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : навч. посіб. для вищ. навч. закладів. Київ : Освіта, 1998. 287 с.
33. Конопляста С. Ю., Сак Т. В. Логопсихологія : навч. посіб.; за ред. М. К. Шеремет. Київ : Знання, 2010. 293 с.
34. Лазаренко Т. М. Психологічна адаптація до процесу навчання дітей 6-8 років із затримкою психічного розвитку : автореф. дис. ... канд. психолог. наук. Київ, 2001. 21 с.
35. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості. Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. 240 с.
36. Мартиненко І. В. Роль емоцій у спілкуванні дітей в умовах мовленнєвого дизонтогенезу. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 36. наук. Праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. № 28. С. 312–317.
37. Методичні рекомендації до вивчення дітей із затримкою психічного розвитку / Укл. М. В. Рождественська; пер. з рос. Е. Ф. Ващук. Київ : ІСДОУ, 1995. 48 с.
38. Мілевська О.П. Дослідження категоріальності описової лексики у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *International scientific and practical conference «Innovations and modern technology in the educational system: contribution of Poland and Ukraine»* : Conference Proceedings, May 5-6, 2017. Sandomierz. P. 83–88.
39. Мілевська О.П. Логотренінг як форма роботи зі стимуляції у дітей мовленнєвих механізмів різного рівня /Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. 2010. Вип.14. С. 51–74.
40. Носенко Е. Л., Четверик-Бурчак А. Г. Курс лекцій з дисципліни «Теорія емоційного інтелекту» із завданнями для самоконтролю. Дніпропетровськ : 2016. 113 с.

41. Нушикян Э. А. Типология интонации эмоциональной речи. Киев-Одесса : Вища школа, 1986. 160 с.
42. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дитини : монографія. Київ : Нора-принт, 2002. 311 с.
43. Синьов В. М. Роль та завдання розумового виховання учнів із ЗПР. Питання дефектології. Київ : Радянська школа, 1980. Випуск 13. С. 10–15.
44. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навчальний посібник. Львів, 2003. 212 с.
45. Січкачук Н. Д. Дослідження рівня сформованості комунікативної компетенції емоційно-оцінної лексики у старших дошкільників з моторною алалією. Логопедія. 2012. № 2. С. 81–84.
46. Січкачук Н. Д. Загальна характеристика та особливості розвитку емоційно-оцінної лексики у старших дошкільників з моторною алалією. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. Київ, 2016. Вип. 32(2). С. 13–43.
47. Симоненкова Т. П. Інтонаційна виразність усного мовлення особистості як показник загальної мовної культури. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 8 : Філологічні науки (мовознавство і літературознавство). 2013. Вип. 5. С. 156–161.
48. Тарасун В. В. Психолого-педагогічна допомога дітям переддошкільного віку з особливостями в розвитку : напрями реалізації. Монографія. Київ : Вид. НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. 412 с.
49. Тарасюк С. О. Зовнішні чинники стимулювання соціально-комунікативної активності (СКА) дітей із затримкою психічного розвитку. Дефектологія. 2001. №1. С. 11–12.
50. Ткач О. М. Логопедія: формування семантичних полів слів у дітей з системними порушеннями мовлення : монографія. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2019. 239 с.

51. Трофаїла Н. Д. Інноваційні технології підготовки майбутніх вихователів до емоційного розвитку дітей дошкільного віку. Проблеми освіти : зб. наук. пр.. Інституту модернізації змісту освіти МОН України. Вінниця : ТОВ «Нілан ЛТД», 2018. Вип. 88 (частина 1). С. 281–287.

52. Allport G., Canfril H. Judgng personality from the voice. J. Soc. Psychol. 1934. №5. p.37–55.

53. Olena Bielova The Current State of the Formation of Emotional Literacy of Older Preschool Children with Logopathology. Special Education. OD, no. 1(40), pp. 93–112, Mar. 2023.

54. Fernald A., Simon T. Expended intonation contours in mothers s speech to newborns. Developmental Psychology. 1984. Vol.20. №1. p. 104–113.

55. Frijda N. Recognition of emotionall Advances in Exp. Social Psychology. N.Y, 1969. Vol.4.

56. Leonhard K. Der menschliche Ausdruck. Leipzig : Barth, 1968. 320 p.

57. Sumby W. H., Pollak J. Visial contribution to speech intelligibility in noise. JASA, 1954. Vol. 26. №2. p.212–215.

58. Trager G. L. Paralanguage : a first approximation. p. 4 sq, 1958.